

פֶּרֶשֶׁת פְּרָאשִׁית

הַשָּׁמַיִם

< 8 >

והנה כתיב: "ושמרתם את חוקותי ועשיתם אתם" - "אתם" כתיב⁹, שהאדם הוא העושה את התורה. וכך אנו מבקשים בברכת "אהבת עולם אהבתנו כו', לשמור ולעשות ולקיים" - תחלה לעשותה ואחר כך לקיימה¹⁰. והיינו על ידי "אב הרחמן רחם עלינו, ותן בלבנו בינה", שמבחינת רחמים עליונים נמשך בינה והתבוננות בלב להיות בה ועל ידה עשיית והתהוות התורה¹¹.

וכיצד תהיה התבוננות זו?

מבואר בקריאת-שמע: "שמע" ¹² - לשון הבנה¹³, והבנה זו היא בתיבת "שמע" עצמה. כי שמע - שם ע', פירושו: כי עין רבתי¹⁴

למו" - משניהם יחד נתהוו דת התורה" - תקס"ה. לקמן בהמשך המאמר מפרש: "שהוא רמ"ח מצות עשה שמנימין וסס"ה מצות לא תעשה שמשמאל".

⁹ (קדושים כ, ח): "ושמרתם את חוקותי ועשיתם אתם אני ה' מקדשכם"; בחוקתי כו, ג: "אם בחוקתי תלכו ואת מצותי תשמרו ועשיתם אתם". ובוהר ריש פרשת בחוקתי קיג, ב: "מאן דעביד פקודי דאורייתא ואזיל באורחוי, כביכול כאילו עביד ליה לעלא, אמר הקדוש ברוך הוא, כאילו עשאוני, ועל דא ועשיתם אותם - אתם כתיב". ויקרא רבה על הפסוק ריש פרשת בחוקתי (פרשה לה, ז): "אם שמרתם את התורה הריני מעלה עליכם כאלו אתם עשיתם אותם - ועשיתם אתם". וראה סנהדרין צט, ב על הפסוק (תבוא כט, ח) "ושמרתם את דברי הברית הזאת ועשיתם אתם": [המלמד בן חבירו תורה] כאילו עשאו לעצמו, שנאמר ועשיתם אותם, אל תקרי אותם אלא אתם". ראש השנה כה, א על הפסוק "אשר תקראו אותם" - "אתם אפילו שוגגין כו".

¹⁰ ("דהיינו תחלה להמשיכה ממקורה מבחינת אלפים שנה שקדמה לעולם, להמשיכה בבחינת עולם" - אור התורה שלח עמוד תקפא ושם נסמן).

¹¹ (ראה אגרות קדש כבוד קדושת אדמו"ר חלק ו עמוד קלו: "במענה על שאלותיו בתורה אור דבור המתחיל השמים כסאי... מהו השייכות דבינה והתבוננות בלב לרחמים עליונים והתהוות התורה. [מענה]: בלקוטי תורה לג' פרשיות א, ב [אור התורה בראשית תתרכד, א] מפרש על זה וזה לשונו: ועיין בתנא פרק מה... וגם כמו יום הכפורים שהוא התגלות הבינה הרי זה על ידי שמעוורים רחמים - ויעיין בתנא שם, ובהגהות הצמח צדק על זה שגדפסו בקונטרס רשימות איכה עמוד כב [אור התורה איכה עמוד א'ג]).

¹² (ואתחננו ו, ד).

¹³ (ראה זהר חלק ג רצד, ב: "ובשמיעה כו בינה, כמה דאת אמר דבר כי שומע עבדך [שמואל א ג, ז], כי שומעים אנהנו" (מלכים ב יח, כו). וראה רש"י ור"ד מלכים שם. רש"י ישעיה לו, יא. וראה זהר שם קלח, ב. ברכות יג, א. לקמן מקץ לח, סוף עמוד ב. לקוטי תורה פנחס פ, א. ובכמה מקומות).

¹⁴ (זהר חלק ג רלו, ב: "אית ביה ש"מ דאתכליל מן ע' דברבא, אלין שבעין שמיהו ברוך דאבקהו קדישין, ודא הוא שמע - שם ע', ישראל כו". וראה זהר חלק ב קס, ב. חלק ג רלו, ב. רנח, א. וראה הנסמן באור התורה בראשית תתרכד, ב. נתבאר בסידור עם דא"ח שער הקריאת שמע עז, ב. מאמרי אדמו"ר הזקן תקס"ו עמוד קפא. אמרי בינה שער

הַשָּׁמַיִם כְּסָאֵי וְהָאָרֶץ הָרוֹם רַגְלֵי, אִי זֶה בֵּית וְגו'.

"הַשָּׁמַיִם כְּסָאֵי וְהָאָרֶץ הָרוֹם רַגְלֵי, אִי זֶה בֵּית וְגו'?"¹

להבין איך שייך עליו³ יתברך לומר "כסאי" ו"הרום רגלי" שהרי "אין לו דמות הגוף"⁴, ואינו בגדר מקום, וכמו שכתוב (תשא לג, כא): "הנה מקום אתי" - ש"הוא מקומו של עולם ואין העולם מקומו"⁵!

אך להבין⁶ הענין:

כי הנה התורה היא מן השמים, כמו שכתוב (יתרו כ, יח): "כי מן השמים דברתי וגו'", דהיינו שהיא בחינת "שמים". כי שמים - אש ומים⁷, וכך גבי התורה כתיב (ברכה לג, ב): "מימינו אש דת למו"⁸.

¹ (להעיר מלקוטי תורה סוף שיר השירים [דבור המתחיל "כי כאשר השמים החדשים" תקס"ד - מבאר באריכות הפסוק "השמים כסאי"]. - ציון כבוד קדושת אדמו"ר.

נאמר בשבת פרשת מסעי, ראש חדש אב תקס"ה. נוסח המאמר שפנינו הוא הנחת המהרי"ל נוסח ב - הנחת אדמו"ר האמצעי - נדפס במאמרי אדמו"ר הזקן תקס"ה חלק ב עמוד תשה. וראה סקירה אודות המאמר לקמן לאחר המאמר.

סדר הדרושים - תחילה "השמים כסאי" ואחריו "כי כאשר השמים החדשים", והקשר בין תחילת התורה אור וסיום הלקוטי תורה (בדרוש נוסף "כי כאשר השמים החדשים") - נתבאר במאמרים "כי כאשר השמים החדשים" שבת פרשת ראה תשמ"ה; "השמים כסאי" שבת פרשת נח תשמ"ח; שיתח כ"ד טבת ה'תשמ"א).

² ("אשר תבנו לי ואי זה מקום מנוחתי" - ישעיה סו, א. תחילת ההפטרה של שבת ראש-חדש).

³ (ש"י ע"ז: בכתב יד: שייך לומר עליו).

⁴ (על פי פיוט "יגדל").

⁵ (בראשית רבה ויצא פרשה סח, ט).

⁶ (להבין: בכתב יד ליתא).

⁷ (תניגה יב, א. ועוד. "פירוש זה דאש ומים, הוא מהמדרש רבה בראשית סוף פרשה: נטל אש ומים ופתכן זה גוה ומהם נעשו שמים" ולכן מפרש כאן כן" - אור התורה בראשית (תתרכג, ב) וספר המאמרים תרל"ח עמוד ריח).

⁸ (למו: בכתב יד: למו, שימין בחינת מים, ומבחינת אש נעשה דת למו. ואולי נשמט בדרוש מפני תיבות הדומות: למו... למו.

"פירושו: "מימינו" שהוא בחינת קו הימין דחסד שהוא מים, ומאש דקו השמאל "דת"

ואמשיך רוח²⁴, שעל ידי רוח האדם העולה למעלה²⁵ ש"ישים אליו²⁶, דהיינו שלבבו יכסף לדבקה בו יתברך ולהמשיך בחינת גילוי אלהותו²⁷ יתברך על נפשו ותוך נפשו, אזי "רוחו ונשמתו" מבחינת "סובב כל עלמין" - "אליו יאסף", להיות מתאסף השראתו אצלו ב"קרב איש ולב עמוק"²⁸ (תהלים סד, ז).

ומזה נמשך להיות "והיו הדברים האלה אשר אנכי" - "מי שאנכי"²⁹ - "מצוף כו" (ואתחנן ו, י) - שעל ידי זה נמשך גילוי אלהותו והתהוות התורה בבחינת שמים - אש ומים.

כי הנה ה"תורה קדמה אלפים שנה לעולם"³⁰ - פירושו: "עולם" נקרא בחינת אש ומים³¹, והתורה גבהה מעלתה מאד - בבחינת "אלפים שנה", שהם למעלה מבחינת "עולם". וכדי שתמשך לבחינת "עולם", דהיינו להיות "מימינו אש כו", שהוא רמ"ח מצות עשה שמימינו ושס"ה מצות לא-תעשה משמאל כו, הנה המשכה זו היא על ידי אתערותא-דלתתא³² ב"ואהבת . . . בכל לבבך", "רוח אייתי רוח ואמשיך רוח"³³,

²⁴ (מביא רוח וממשיך רוח. ראה זהר חלק ב סב, ב).

²⁵ (על פי קהלת ג, כא: "רוח בני האדם העלה היא למעלה").

²⁶ (אליו: בכתב יד 2044: אליו [ג]).

²⁷ (אלהותו: בכתב יד 2044 ליתא).

²⁸ (ראה אגרות קדש כבוד קדושת אדמו"ר חלק ו עמוד קלו: במענה על שאלותיו בתורה אור בדבור המתחיל השמים כסאי . . . כתב דרוחו ונשמתו אליו יאסוף בקרב איש ולב עמוק, ובסוף המאמר איתא שהוא רק בבחינת מקיף וסובב. [מענה: חרי כתב גם בסוף המאמר דמעט מזער נתפס בפנימיות הלב, וממלא כל עלמין לגבי סובב כל עלמין הוא מעט מזערי. ראה בתנא פרק מח, ועיין גם כן בהוספות לתורה אור דבור המתחיל אם ישים [קכא, ג] - דאסוף היינו אורות בכלים).

²⁹ (ראה לקוטי תורה להאריז"ל פרשת תולדות על פסוק (תולדות כו, יט) "אנכי עשו בכרך" בשם הזהר: "אנכי מי שאנכי, אבל עשו בכורך". - על פי זהר חלק א קסז, ב: "אלא אנכי פסקא טעמא, ואמר אנכי, מאן דאנא, אבל עשו בכורך". וביזה חלק ג יא, א: "איהו - דא סוימא עלאה, כמאן דאמר אנא מאן דאנא ולא אתיידע מאן הוא". וכן פירש הראב"ע (תולדות שם).

³⁰ (ראה מדרש תהלים צ, ד. ועוד. - נסמנו בהערת כבוד קדושת אדמו"ר בספר המאמרים ת"ש עמוד 83. הנסמך במאמרי אדמו"ר האמצעי דברים חלק א עמוד כ).

³¹ ("דהיינו המדות עליונות [חסד וגבורה] כנודע" - לקוטי תורה בקתי מח, ב).

³² (ראה אגרות קדש כבוד קדושת אדמו"ר חלק ו עמוד קלו: "במענה על שאלותיו . . . התורה כבר נמסרה בעולם בשעת מתן תורה ולמה צריכים לאתערותא דלתתא. - מובן על פי מה שנתבאר בחילוק התורה שלפני התפלה ושלאחריה. עיין לקוטי תורה ברכה (צו, ב) ובכמה מקומות").

ושם עמוד קלו: "וה שהנשמה המלוכשת בגוף פועלת היחוד דאורייתא וקודשא בריך הוא - ב' טעמים בדבר: מפני שעסקה בניצוצות דתוהו שקדם לתיקון. והעיקר שבעבודתה למטה גורם, בבת אחת, עבודת שרשה בכל העולמות וגם מה שלמעלה מעולמות, כי היא כחבל שראשו קשור למעלה. ועיין אגרת התשובה פרק ה, קונטרס אחרון לתנא בתחילתו. הגה"ה שניה בתנא פרק מ. וראה גם כן מאמר [דבור המתחיל "חמשה קננים"] דשבת מברכין סיון ה'תשי"ב [תורת מנחם חלק ה עמוד 197 ואילך]).

³³ (ראה אגרות קדש כבוד קדושת אדמו"ר חלק ו עמוד קלו: "במענה על שאלותיו . . . הא ד'אלפים שנה קדמה תורה לעולם" ואחר כך נמשכה בשמים וארץ - אם זה ענין אחד עם האמור בזהר באדרא רביה, "על דא חד אורא ותר"ג ארחין דאורייתא".

[מענה: הנה, בכלל האמור בזהר שייך למצות, ששרשן בכתר גלגלתא, וכמו שכתוב

היא בחינת "לך ה' הגדולה והגבורה וכו'" (דברי הימים א כט, יא) - ז' מדות עליונות, שהם בחינת "לך", דהיינו שהם בטלים אליו ונכללים במקורן¹⁵, שעדיין אינן בבחינת המשכה והתפשטות למטה להיות עולים בשם "גדולה" ו"גבורה" וכו', ואזי נקרא בשם "ע" רבתי¹⁶. והמשכה שנמשך ומתפשט למטה הוא רק בחינת שם לבד, שהוא הארה בעלמא. וכמאמר¹⁷: "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד", שאין זו אלא מבחינת שם ומדת מלכותו יתברך, כי "מלכותך מלכות כל עולמים" (תהלים קמה, יג) כתיב.

וזהו ענין בינה - להבין דבר מתוך דבר¹⁸. פירושו: "תוך דבר" נקרא בחינת "ממלא כל עלמין"¹⁹, שהיא בחינת שם, דהיינו בחינת זיו והארה הנמשך תוך²⁰ "עלמין", וצריך להבין מזה שאינו אלא זיו פנ"ל, שהוא יתברך הוא ה"סובב כל עלמין", ו"לית מחשבה כו"²¹, ו"לאו מקל מדות אלין כלל"²²;

ועל ידי זה נמשך להיות "ואהבת את הוי"ה אלהיך" (ואתחנן ו, ה) ממש, לדבקה בו יתברך באין סוף ברוך-הוא ממש. כמו שכתוב (תהלים עג, כה): "מי לי בשמים, ועמך לא חפצתי וגו'", שיהיה רק חפצו ורצונו ש"הוי"ה" - אור אין-סוף ברוך-הוא עצמו, יהיה "אלהיך" - שורה בקרבך. דהיינו שיהא גילוי אור אין-סוף ברוך-הוא עצמו על נפשו²³.

והיינו על ידי "בכל לבבך": שהוא כמו שכתוב (איוב לד, יד): "אם ישים אליו לבו, רוחו ונשמתו אליו יאסף": כי "רוח אייתי רוח

הקריאת שמע פרק ו ופרק עו. וראה עוד להלן קה, ג. לקוטי תורה בחוקותי מז, ג. חקת נו, ד. ואתחנן יא, ב).

¹⁵ (ראה אגרות קדש כבוד קדושת אדמו"ר חלק ו עמוד קלו: במענה על שאלותיו . . . מה שכתוב שהמדות בטלים ונכללים במקורם - אם הכוונה לעשר ספירות הגנוזות. [מענה: הכוונה למקור המדות, היינו שכל המולידם, ז' תחתונות דאימא. ועיין בזה באריכות בלקוטי תורה לג פרשיות א, ג, ו, ג [אור התורה בראשית כרך ו' תתרכד, ב. תתרג, א]. ובהמשך ראש השנה שנתפס לשנה זו [ספר המאמרים ה'תש"ט בתחילתו]).

¹⁶ (ע' רבתי: "שענינו הוא המדות כמו שהן בשרשן בשכל, על דרך משל קודם שתא המדה בהתגלות בלב, ולכך נקרא ע' רבתי, לפי שהתפשטות המדות כמו שהן בשכל, הן רחבים מאד כו, וכן שם בתכלית הביטול ממציאותם להיות כלולים כו". - תקס"ה עמוד תשו. וראה שם עמוד תשיט ואור התורה בראשית תתרג, א).

¹⁷ (נוסח קריאת שמע, על פי פסחים נו, א).

¹⁸ (חגיגה יד, א).

¹⁹ (ראה גם לקמן ויקהל קיג, ג: "תוך דבר היינו ממלא כל עלמין, דבר היינו עצם בחינת המלכות שהוא בחינת סובב כל עלמין". לקוטי תורה ואתחנן ו, ג. פרשת ראה כה, ב: "פירושו, שמתוך דבר שהוא הארת אור אין סוף הממלא כל עלמין, אשר לגדולתו אין חקר ממש להחיות עולמות רבים עד אין קץ ותכלית, ואף על פי כן הוא כאין ואפס ממש לגבי עצמותו יתברך, וכמשל ביטול דיבור אחד כו' - מזה גבין איך שעצמותו יתברך הוא המרום ונשגב לבדו". ספר המאמרים תרע"ח עמוד רצו ואילך ובכמה מקומות).

²⁰ (תוי: בכתב יד 1092: הוון [ג]).

²¹ ("תפיסא בך כלל". תקוני זהר בהקדמה, "פתח אלהו" יז, א).

²² (תקוני זהר שם).

²³ (ראה דבור המתחיל "ענין קריאת שמע" - לקוטי תורה ואתחנן יב, ג; סידור עם דא"ח כסג, ג).

שהוא גם כן כסא קטן. והוא מה שמעמידן תחת רגלי היושב⁴¹ להגביה הרגל מעל הארץ. ועל זה אמרו בגמרא על פסוק (דנאל ז, ט) "כִּרְסוֹן רְמִיּוֹ": "אֶחָד לְכַסָּא וְאֶחָד לְשִׁרְפָרְף"⁴², כסא הוא הגדול שישוּבין עליו, וְשִׁרְפָרְף הוא הקטן שמעמידן תחת הרגלים.

והענין: כי הנה כנסת ישראל נקרא רגל, כמו שכתוב (ראה יד, א): "בָּנִים אַתֶּם לַה' אֱלֹהֵיכֶם", ו"כִּרְא - כִּרְעָא דְאַבוּהָ"⁴³.

והנה כמו על דרך משל שנמצא מעלה יתירה ברגל מה שאין בראש - שהרגלים הם המהלכים והם נושאים את הראש ומוליכין אותו למחוז חפצו, ונמצא הראש צריך להרגל; וגם גידי הראש וחיותו - ש"הדם הוא הנפש" (ראה יב, כג) - הם ברגלים, וכשמקוּיין דם מהרגל מתפא הראש ומתקיים; וכך כמה רפואות יש שעושים ברגלים ומתפא הראש. ובבחינה זו נקרא הרגל - ראש, והראש - רגל, שהוא למטה מהרגל במדרגה זו⁴⁴.

וכך הוא למעלה: על ידי התכללות המשכות המדרגות נעוץ תחילתן בסופן וסופן בתחילתן⁴⁵ - אורי-ישר ואורי-חוזר: אורי-ישר נקרא מלמעלה למטה - כל מה שלמעלה הוא העליון, ואורי-חוזר ממטה למעלה - כל מה שלמטה הוא העליון. וזהו נעוץ תחילתן בסופן - שסופן הוא תחילתן, שבחינת הרגל נקרא ראש⁴⁶.

וישראל נקראו "ראשית"⁴⁷, וכתוב (ברכה לג, כא): "וַיִּרְא רֵאשִׁית לּוֹ". ועל ידי אתערותא דלתתא נעשה למעלה תיקון אורות עליונים.

⁴¹ (ראה מצודת ציון על הפסוק "והארץ הדם רגלי": "הדם - שרפרף הכסא הנתון תחת לרגלי האדם כשהוא יושב, וכן (תהלים עט, ה): והשתחוה להדום רגליו"). "היינו כסא קטן תחת רגליו לנוח רגליו עליו" - אור התורה משפטים עמוד ארעו).

⁴² (דנאל ז, ט ובפירוש רש"י: "כִּרְסוֹן רְמִיּוֹ וְעֵתִיק יוֹמִין יִתְבּ - כסאות הוטלו ונתקנו לישיב במשפט כו' והקדוש ברוך הוא יושב למשפט כו', לבושה בתלג חור ושער ראשה פעור נקא, כִּרְסִיָּה שְׂבִיבִין דִּי נור - כסאו ניצוצות של אש". ובגמרא הגיגה יד, א (ובפירוש רש"י): "כתוב אחד אומר כִּרְסִיָּה שְׂבִיבִין דְנור (משמע כסא אחד), וכתוב אחד אומר עַד דִּי כִּרְסוֹן רְמִיּוֹ (שני כסאות הוטלו, נתקנו לישיב עליהן) וְעֵתִיק יוֹמִין יִתְבּ! . . . אחד לכסא אחד ולשרפרף, כסא - לישיב עליו, שרפרף - להדום רגליו, שצאמר השמים כסאי והארץ הדם רגלי". ועל דרך זה בסנהדרין לח, ב).

⁴³ (בן - רגל אביו. עץ חיים שער פרקי הצלם פרק א בשם ר"ל של"ה קנד, א. וראה עירובין ע, ב. תוספות יבמות ג, א - דבור המתחיל "מקמי". רש"י כתובות צב, א - דבור המתחיל "כבעל").

⁴⁴ (ראה אור התורה בראשית (תתרכו, ב). ספר המאמרים תרל"ב חלק ב עמוד שסח. תרס"ג חלק ב עמוד רמג ואילך).

⁴⁵ (ספר יצירה פרק א, משנה ז).

⁴⁶ (ראה לקוטי שיחות חלק ט עמוד 75 הערה 30: "לכאורה הנה אפשר לומר שהקב. אינו מתייחס להרצון יותר מהראש. . . אבל מהלשון בתורה אור "ובבחינה זו נקרא הרגל ראש. . . שסופן הוא תחלתן. . . שבחינת הרגל נקרא ראש", משמע שמעלת הרגל "בבחינה זו" היא בדוגמת מעלת הראש בבחינת הגילויים, והיינו שנעיצת תחלתן בסופן הוא באופן, שבחינת סופן - רגל, הוא כלי לבחינת תחלתן - כמו שהראש הוא כלי לשכל". עיין שם. וראה גם לקוטי שיחות חלק יז עמוד 96).

⁴⁷ (רש"י (ולקח טוב) ריש פרשת בראשית. רש"י סנהדרין צא, ב דבור המתחיל "מששת". תנחומא (בוכר) בראשית ג).

ועל ידי זה "וּדְבַרְתָּ בָּם" (שם ו, ז): "וּדְבַרְתָּ" - לשון הנהגה והמשכה⁴⁸, דהיינו להיות המשכת אור⁴⁹. אין-סוף ברוך-הוא בתורה.

וזהו ענין "וידבר ה' אל משה"³⁵: שהמשכת הו"ה להיות התורה, צריך להיות המשכה תחלה לבחינת משה, שהוא מבחינת "כי מן המים משיתיהו"³⁶ (שמות ב, י).

וזהו "השמים כסאי": ש"השמים" היא התורה, הרי היא כסא³⁷ על דרך משל, שנעשה לשבת, ושיבה זו היא השפלה לגבי עמידה; שכשהאדם עומד הנה הוא בעל-קומה, וראשו ומחו גבוהים מעל הארץ, ועל ידי שיבה נשפל קומתו. כך התורה נעשה כסא לאור אין-סוף ברוך-הוא לבחינת ראשו, שהיא בחינת רצונו, וחקמתו, ובינתו; ד"אנת חפים ולא בחכמה ידיעא, ומבין ולא בבניה ידיעא³⁸, ובתורה יורדים ומשתלשלים חכמתו ובינתו בדברים גשמיים כתפילין, וציצית, וצדקה, ותרומות ומעשרות, וקרבנות כו"³⁹:

"והארץ הדום רגלי":

"הדום" בלשון הפסוק - הוא כמו שרפרף בלשון הגמרא⁴⁰,

כן באגרת הקדש סימן ק. וכן הוא גם כן בדבור המתחיל תקעו תרצ"א סעיף ו [ספר המאמרים תרצ"א עמוד ט] שמביאו במכתבו (מה שאין כן תורה שמחכמה נפקת עין שם באגרת הקדש), כי גם התרי"ג ארצין הם בגלגלתא. ולפעמים מפרשים מאמר הזה גם על התורה, אבל כמו ששרשה בכתר, וראה לקוטי תורה במדבר יא, ד").

³⁴ (מלשון (תהלים מז, ד) "ידבר עמים תחתינו". - לקמן תצוה פב, ג. ובכמה מקומות ידבר - ינהג (אכן עזרא. ועוד). וראה מלכים א ה, כג. ישעיה ה, יז).

³⁵ (וארא ו, י. ועוד. ראה זהר חלק ב כה, ב).

³⁶ ("כי שרש נשמת משה מאותן אלפיים שנה הנ"ל, כי נאמר בו" המים משיתיהו", מבחינת מים העליונים קודם שהובדל בקריע, ונאמר "יהי רקיע בתוך המים". . . ולכך על ידו דוקא נתגלה" - תקס"ה).

וראה אגרות קדש כבוד קדושת אדמו"ר חלק ו עמוד קלו: "גם המשכה ד'וידבר הו"ה אל משה" נעשה על ידי "ואהבת גו", וכמו שכתוב כן בפירוש בלקוטי תורה לג' פרשיות יא, ג [אור התורה בראשית כרך ג' תעא, א]. ועיין גם כן אמרי בינה שער הקריאת שמע סוף פרק מג [ע, ג ואילך, ושם: "בהקבל דבור דברי תורה דכנסת ישראל מתחבר עצמות אין סוף בירידה מלמעלה למטה כו"ה"].

וראה לקוטי תורה עקב יד, ד. בחקתי מז, ג. מח, ב).

³⁷ (היא נסא בכתב יד 2044: היא כסא, כמו כסא).

³⁸ (תקוני זהר בהקדמה שם).

³⁹ ("ופירוש השפלה זו למעלה, היינו שנמשך רק בחינת נובלות חכמה עילאה להתלבש בתורה, אבל עצמות חכמה עילאה אינו נשפל כו', רק אחוריים דכתר עליון הם המתלבשים בנ"א, שהם המדות כשר ופסול כו'. והוא הנקרא שמים - אש ומים, והוא בחינת כסאי, כסוי לבחינת א"ל, אאלפך חכמה בינה, שהם אלפיים שנה שקדמה התורה לעולם כו". - אור התורה בהעלותך עמוד סד עיין שם. וראה לקוטי תורה שיר השירים יט, ב).

ביאור הפסוק "השמים כסאי" באופן אחר והקשר בין ב' הפירושים - לקוטי תורה ראש השנה סב, ג).

⁴⁰ (ראה להלן בפנים. ובלשון הש"ס: כרכות י, ב. כלים פרק כב משנה ג. הגיגה יב, א).

דהיינו להגביה ולהעלותה ממטה למעלה, הוא על ידי בחינת "הארץ" שהם מצות מעשיות, וכללותן היא הצדקה.

ועל זה נאמר: "צדקה תרומם גוי"⁵⁴ - "תרומם" ממטה למעלה. והגבהה והעלאה זו היא בבחינת "גוי", שהם אותיות ג' ו' י', והיינו העלאת המדות שנחלקין דרך כלל לג' בחינות: חסד, דין, רחמים. (כי נה"י אינו אלא התפשטות חג"ת וענפיהן). והתעלותן היא לבחינת יו"ד, שהיא בחינת החכמה, על ידי הו"א שהוא הממשיך ומחבר המחשבה כו⁵⁵.

ככה ממש נעשה למטה בנפש האדם העלאת המדות בשכל ובינתו: כי כשהמדות נפרדות מהשכל, הם נחשבות לדבר בפני עצמו. ולכן יש לה אדם שמתעורר לבו בשעת התפלה וכיוצא בה, שאז היא שעת גלות המוחין, ואחר כך חולפת ועוברת האהבה, ופונה לדרכו מהיפך להיפך באין מבין⁵⁶ כי הם שני הפכים. והיינו מפני שהמדות נפרדים מהשכל, מה שאין כן בהתפללותן כו. והרי אז הוא עילוי המדות ביתר שאת - שנעשו כו⁵⁷ בחינת מוחין.

וזהו "בכל נפש" (ואתחנן שם. ה), דהיינו בכל כחות הנפש, אפילו בבחינת רגל, שגם בחינת הרגל תרום ותגביה⁵⁸.

והנה זהו דרך כלל שנקרא שמים וארץ - תורה ומצות. ודרך פרט בתורה עצמה, שמים זו תורה שבכתב, שמים - שם-מים⁵⁸, ד"אורייתא מהחכמה נפקת⁵⁹. וארץ נקרא תורה שבעל-פה⁶⁰, כי "ארץ" - מלשון רצון, כמאמר רז"ל: "למה נקרא שמה ארץ? שרצתה כו"⁶¹. וארץ אותיות: א' ר' א' כו⁶².

והענין: כי תורה שבעל-פה היא השגת תכלית הרצון⁶³, לידע איך ומה. כגון "סוכה שהיא גבוה כו"⁶⁴, שאין זה מבואר בתורה שבכתב, ותורה שבכתב היא רק בחינת אותיות להיות כדמותן

⁵⁴ (משלי יד, לה. ובפירושו רש"י: "גוי - ישראל").

⁵⁵ ("מפרש דמצות מעשיות מעלים הרגל - כנסת ישראל למעלה והאדם למטה - והיינו העלאתם והתכללות של ג' נה"י דלבר מגופא, הריזן שוקין, רגל) במוחין, על ידי שנכללין מקודם במדות (וא"ו) והמדות במוחין (ו"ד), ונתבאר בפרטיות בלקוטי תורה לג' פרשיות ח, א ואלך [אור התורה בראשית כרך ו תתראה, א]. אגרות קדש כבוד קדושת אדמו"ר חלק ו עמוד קלו).

⁵⁶ (באין מבין: ישעיה נו, א).

⁵⁷ (תרום ותגביה: נוסח תפלת השחר, "לעולם יהא אדם").

⁵⁸ (רש"י בראשית א, ח. על פי חגיגה יב, א).

⁵⁹ (זהו חלק ב סב, א. ועוד).

⁶⁰ (נתבאר בכמה מקומות - נסמנו באור התורה האוינו עמוד א'תרג. וראה גם לקוטי תורה תבוא מג, א. שיר השירים כח, א).

⁶¹ ("לעשות רצון קונה". בראשית רבה פרשה ה, ח).

⁶² (ראה גם מאמרי אדמו"ר ה'קן תקס"ה חלק א עמוד רלג. אור התורה בלק עמוד תתקמ. וראה של"ה חלק תורה אור פרשת ואתחנן (דבור המתחיל "הרי שלש מתנות טובות").

⁶³ (ראה תנאי אגרת הקדש סימן כט. ועוד. נסמנו באור התורה בראשית תפכ, א).

⁶⁴ (סכה ב, א (במשנה): "סכה שהיא גבוהה למעלה מעשרים אמה פסולה").

וזהו שמצינו במשה שבחטא העגל נטלו ממנו אלה אורות (ובשבת חוזרין ונותנין אליו במתנה, וזהו "ישמח"⁴⁸ משה במתנת חלקו"⁴⁹). ועל זה רמזו רז"ל⁵⁰ כמה שאמרו על פסוק (ויתרו יט, כד) "לך רד" - "רד מגדולתך. כלום נתתי לך גדולה אלא בשביל ישראל". והיינו לפי שהיו ישראל בבחינת הרגל שלו, וכמו שכתוב (בהעלותך יא, כא): "שש מאות אלה רגלי - העם אשר אנכי בקרבו"⁵¹, והם היו לו בחינת מקיף ובחינת ראש, אף שהם היו לו בבחינת רגל ודאי⁵².

וכך הוא בכל ישראל, על ידי שמתקן מעשיו שהם בכח המעשה בעשיה גשמיות בבחינת רגלים, נעשה מוחו ולבו זכים אלה פעמים ככה⁵³.

והנה להיות "היום" לבחינת רגל שהוא בחינת כנסת ישראל,

⁴⁸ (תפלת העמידה בשחרית של שבת).

⁴⁹ (במשה שבחטא העגל נטלו ממנו אלה אורות... ישמח משה במתנת חלקו: פרי עץ חיים שער השבת (שער יח) פרק ח. שער הכוונות להאריז"ל, תפילת ליל שבת ענין "מומר שיר ליום השבת". סידור האריז"ל, שחרית לשבת (הרב שבתיא קול יעקב על "ישמח משה"). משנת חסידים מסכת שחרית דשבת פרק ח. וראה לקוטי תורה להאריז"ל פרשת תשא וספר הלקוטים שם (על פסוק "ויתנצלו", וכן שם על פסוק "ומשה לא ידע כי קרן עור פניו"). לקוטי תורה שם ריש פרשת ויקרא, ספר הלקוטים פרשת בהעלותך על פסוק "והאיש משה עניו". וראה זהו חלק ב, נח, א).

⁵⁰ (ברכות לב, א).

⁵¹ (ב'קרבן: בכתב יד 2044 נוסף: שהוא הנה בקרבן).

⁵² (נתבאר במאמרי אדמו"ר האמצעי נציבים חלק ג עמוד תשמח. דבור המתחיל "ארדה נא" - ספר המאמרים תרנ"ח עמוד כו ואלך ובספר המאמרים ת"ש עמוד 88 ואלך. תורת מנחם חלק כב עמוד 256 ואלך).

⁵³ ("בכדוד המעשה בהוד כבוד קדושת אדוני אבי יקני מורי ורבי הרב הקדוש הצמח צדק נשמתו בגני מרומים אשר בזכות מצות הטרקא שהלך מבית הכנסת לביתו קודם התפילה בשביל להלוות גמ"ח זכה לראות את הוד כבוד קדושת רבינו אדמו"ר ה'קן בהקין ולשמוע מאתו חרושי תורה, ישובים בכמה סוגיות וענינים שהיו מוקשים לו" - אגרות קדש אדמו"ר מוהרי"צ חלק ה עמוד שה).

השם - ראה לקוטי תורה שלח לו, א. "קדוק לשונו הקדוש שעל ידי מצות מעשיות נעשה מוחו ולבו זכים אלה פעמים ככה, מהו המספר אלה פעמים ונקא, ולמה מוחו ולבו כו" - נתבאר בספר המאמרים תרמ"ג עמוד לא. וראה אור התורה כאן תתרכו, ב. אגרות קדש שם.

"לשונו הנה של רבינו ה'קן מדיק בכל התיבות ואותיות" (אגרות קדש כבוד קדושת אדמו"ר חלק יג עמוד סב) - "הנה זהו אלה פעמים ולא בדרך גזומא, היינו על פי פשוט, מה שאפשר לקנות ולהצליח על דרך הרגיל על ידי עבודה של אלה שעות, הנה על ידי העסק בצדקה אפשר לקנות זה במשך שעה אחת. וכשיעשה חשבון בהצלחה בזמן אשר בזה, הרי זה נפלא ונורא במאד" (שם חלק ו' ע' מו);

"שבשעה אחת מצליח בלימודו (מוחו) כמו שהיה מצליח על דרך הרגיל במשך אלה שעה, וכן בעבודת התפילה ובאהבת ישראל (לבו) נעשה אלה פעמים זכים" (שם חלק יב עמוד נו).

"מלשון הבטחה זו עצמה שאומר שנעשים זכים ולא שנעשה למדן וירא שמים, מובן, שצריך ללמוד, וגם להתעסק בענינים המביאים לרגשי לבב באהבת ה' ויראת ה', אלא שמתברכים בהצלחה מפלגה אלה פעמים ממש" (שם חלק יב עמוד שו);

"למדנו מזה שמים: שבכל זאת צריך להתבונן, כי המוח ולב מצד עצמם אף שזכים הם כמה פעמים ככה בכל זאת צריך פעולה בהם (שימיני כחותם" תר"ץ. "השם נפשנו" השי"ת. ועוד), שכשמתבונן משיג בקל ובעומק יותר ופועל יותר" (לקוטי שיחות חלק לג עמוד 293).

"וענין אומרו ככה" - נתבאר באור התורה בראשית תתרכו, א).

יונים" (שיר השירים א, טו), שהיא בחינת המחשבה לבר, והיא היא בחינת מקיף וסובב⁷³; כמו על דרך משל מחשבה שמקפת מחשבתו את הדבר שחושב עליו, וכן הראיה והסתכלות כו, מה שאין כן דבור ומעשה הם פנימיים כו⁷⁴.

והבטתה זו היא "אל עני ונכה רוח" - בחינת ביטול, "דלית ליה מגרמיה כלום"⁷⁵, אפילו תורה ומצות⁷⁶. לפי שהמשכה זו אי אפשר להשיג על ידי התורה ומצות שהם פנימיים, רק על ידי בטול בתפלה וכריעות והשתחויות. כמשל המלך שכוֹרעים ומשתחוים לו מפני שאי אפשר להתקרב אליו מגודל מעלתו, אזי ממילא נמשך אליו בחינה זו⁷⁷.

וזהו "ברוך אתה": כלומר, ברוך מעצמך ומאלריך⁷⁸.

והנה בבחינה זו של המשכת המקיף כתיב (בלק כג, כא): "לא הביט און ביעקב". שבבחינת פנימיות כתיב (תהלים ז, י): "בוחן לבות וכליות", דהיינו להבחין התשוקה המורגשת אם הוא מ"קרב איש ולב עמוק" (תהלים סד, ז), באמת לאמתו. מה שאין כן בבחינת מקיף - "לא הביט און וגו'", רק "ה' אלהיו עמו" (בלק שם) - שנמשך מאליו תמיד⁷⁹.

⁷³ (כמו על דרך משל בנפש האדם, כשמסתכל על איזה דבר ומביט אזי מחשבתו מקפת הדבר ההוא בתוכה והדבר ההוא מוקף ומצוייר בתוכה כמו שכתוב בלקוטי אמרים [פרק מח - סח, א] עיין שם. - נוסח אחר מהמאמר בכתב יד).

⁷⁴ (ובעבודת ישראל עצמה ישנם גם כן... ג' העניינים דמחשבה (ואל זה אביט) ודיבור (נאום ה') ומעשה (ידי עשתה). ובעבודה הם ג' העמודים תורה עבודה וגמילות חסדים, דגמ"ח עיקרה הוא בכח המעשה (עשתה) ותורה עיקרה הוא בדיבור וכמאמר רז"ל על פסוק "חיים הם למצאיהם - למוציאיהם בפה", ותפלה עיקרה הוא במחשבה" - דבור המתחיל "השמים כסאי" תשמ"ח עיין שם באריכות).

⁷⁵ (שאינו לו מעצמו כלום. זהו חלק א וישלח כסא, ב).

⁷⁶ (אפילו תורה ומצות: "פירוש - שאינו מחזיק טובה לעצמו במה שמקיים תורה ומצות, "כי לך נוצרת", כמאמר רז"ל במשנה דאבות". אור התורה בראשית כאן - תרכט, א).

⁷⁷ ("ולוה אומר בלשון תמיהה "איזה בית אשר תבנו לי"? שזה אי אפשר לעשות מבחינת אתערותא דלתתא, ואין ביכולתם לבנות ולעשות הבית הזה כלל. ולזה "את זה אביט" אני בעצמי מצד חסד חנם בלבד, בבחינת הסתכלות והבטה מלמעלה עליכם בבחינת מקיף" - נוסח אחר מהמאמר בכתב יד).

⁷⁸ (ראה אור התורה בלק הוספות עמוד 74-75. האזינו בקמך).

⁷⁹ סקירה אודות המאמר "השמים כסאי":

ב' באורי אדמו"ר הנקן על המאמר (א' - בסמיכות לאמירת המאמר, ב' - בשבת פרשת עקב תקס"ה) - מאמרי אדמו"ר הנקן תקס"ה עמוד תשטו. תשנ"ו. ועם הגהות אדמו"ר הצמח צדק: ביאור הראשון - אור התורה בראשית (כרך ו) תתל, ב - תתרמ, א. ביאור השני - שם (כרך ג) תע, ב - תע, א. ובשינויים והגהות - אור התורה עקב עמוד תרה ואילך (ומתחיל "ארץ גו" תמיד עיני ה' אלקיך בה").

לכמה מעניני המאמר - ראה: דבור המתחיל "ענין קריאת שמע אחד ואהבת" משבת פרשת מסעי ראש חודש מנחם אב תקס"ה - לקוטי תורה ואתחנן יא, ד (הנחת מהרי"ל); סידור עם דא"ח כסא, א (הנחת אדמו"ר האמצעי). דבור המתחיל "השמים כסאי" - מאמרי אדמו"ר הנקן תקס"ז עמוד שצו.

מכבוד קדושת אדמו"ר האמצעי: שער האמונה נג, ב ואילך. נד, א. וראה מאמרי אדמו"ר האמצעי בראשית עמוד תכט ואילך (ושם לפני זה על הפסוקים "המגביהי

בצלמן, שהן שמותיו של הקדוש ברוך הוא⁶⁵. ולכן נקרא "קורא בתורה", כמו שקורא בשם, והיינו מלמעלה למטה. אבל תורה שבעל-פה עיקרה ממטה למעלה, על ידי השגת הרצון בנפש תכלל הנפש במקורה למעלה.

(ושלשה נקראו ארץ⁶⁶: כנסת ישראל⁶⁷, ותורה שבעל-פה, ומצות. וכולן נרמזין במקרא אחד (ורמיה כב, ט): "ארץ, ארץ, ארץ, שמעי דבר ה'").

א"י זה בית כו"⁶⁸?

כי הכסא והשרפרף אין דרך להעמידן בחוץ אלא בתוך הבית. ובחינת בית היינו "בכל מאדך" (ואתחנן שם), שהוא בבחינת מקיף. כמו על דרך משל בית שהוא מקיף את האדם בגגו ובקירותיו. ובית זה הוא בית תפלה⁶⁹, שעל ידי התפלה ח"י פעמים "ברוך אתה כו", היא המשכת מקיפין מבחינת "סובב כל עלמין" (והיא בחינת "רוחו ונשמתו אליו יאסף" כנוצר לעיל), שהם נמשכין על ידי כריעות והשתחויות ב"אבות" וב"הודאה", תחלה וסוף, שהם בחינת ביטול.

והענין: כי אי אפשר להיות גילוי אור אין-סוף ברוך הוא ד"לית מחשבה תפיסא ביה כלל" ו"לאו מכל מדות וכו", בבחינת פנימיות-הלב, רק מעט מעט מועיר הארה בעלמא. ואפילו גילוי במוח והשגה "לית מחשבה כו", רק בבחינת מקיף ו"סובב" לבר. ועל זה נאמר⁷⁰: "ואל זה אביט" - שרומז על בחינת תפלה⁷¹.

ופירוש הפסוק:

"ואת כל אלה ידי עשתה" - בחינת עשיה היינו מעשה המצות.

"ויהיו כל אלה נאם ה'" היא בחינת תורה שבעל-פה, שהיא נאם ודבר ה', בחינת דבור⁷². מה שאין כן "אל זה אביט" הוא בחינת תפלה. "אביט" הוא בחינת הבטה, היא הסתכלות בבחינת "עיניך

⁶⁵ (זהו חלק ב, פז, א. א. צ. ב. ככד, א. רמב"ן בהקדמתו על התורה).

⁶⁶ (ראה הנספח בלקוטי תורה פקודי ג, א אור התורה בראשית כאן (תתרכח, א). וראה ערך ארץ ב"ספר הליקוטים - דא"ח צמח צדק".

⁶⁷ (קהלת רבה על הפסוק "והארץ לעולם עומדת" (א, ד). זהו חלק א לא, ב. קיח, ב. חלק ב, נ, א. חלק ג, קיג, ב. קעד, ב. רסו, ב. ובכמה מקומות).

⁶⁸ (המשך הפסוק ישעיה טו, א: "אי זה בית אשר תבנו לי ואי זה מקום מגדחתי").

⁶⁹ ("והוא עיקר התפלה שנקרא בית כמו שכתוב כי בתי תפלה כו" - תקס"ה עמוד תשיג).

⁷⁰ (שם, ב): "ואת כל אלה ידי עשתה, ויהיו כל אלה נאם ה', ואל זה אביט, אל עני ונכה רוח וחרד על דברי".

⁷¹ (ראה תורת מנחם ספר המאמרים מלקט חלק ג (אדר-סיון) עמוד רלח).

⁷² ("פירוש: נאום הוא בחינת הדבור, כידוע בלשון תרגום, וכמו "נומינו לשליח" במשנה סוף פרק ו' דגטין, דהיינו "דבר ה' זו הלכה" דתורה שבעל פה דוקא. וזהו בחינת התהוות נאום דהו"ל כו" - ביאור על המאמר - אור התורה בראשית כאן תתל, א. ועל דרך זה במאמרי אדמו"ר הנקן תקס"ה כאן עמוד תשטו. מקומות נוספים במאמרי אדמו"ר הנקן שפירש "נאום ה'" נסמנו באור התורה שם).

כִּי כִאֲשֶׁר הַשָּׁמַיִם הַחֲדָשִׁים⁸⁰

"כִּי כִאֲשֶׁר הַשָּׁמַיִם הַחֲדָשִׁים וְהָאָרֶץ הַחֲדָשָׁה וְגו'"⁸¹.

הַנֵּה כְּתִיב (בְּרֵאשִׁית א, א): "בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹקִים אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ", וְאָמְרוּ רַבֵּי ל⁸²: "בְּרֵאשִׁית - בְּשִׁבִיל יִשְׂרָאֵל שֶׁנֶּקְרָאוּ רֵאשִׁית"⁸³, וְגַם אָמְרוּ: "בְּשִׁבִיל הַתּוֹרָה שֶׁנֶּקְרָאָה רֵאשִׁית"⁸⁴. וְאִם כֵּן, כִּיּוֹן שְׁשֵׁמִים וְאָרֶץ נִבְרָאוּ בְּשִׁבִיל תּוֹרָה וְיִשְׂרָאֵל, מוּכָרָה לּוֹמֵר שֶׁיֵּשׁ בְּחִינַת שְׁמַיִם וְאָרֶץ בַּתּוֹרָה וּבַעֲבוּדַת יִשְׂרָאֵל, שֶׁבָּהֵן וְעַל יָדָן יִתְקַיְּמוּ שְׁמַיִם וְאָרֶץ הַגִּשְׁמִיִּים.

וְהַעֲנִין הוּא:

כִּי הַנֵּה אָמְרוּ רַבֵּי ל⁸⁵: "לָמָּה נִקְרָא שְׁמָה אָרֶץ? שֶׁרְצָתָה לַעֲשׂוֹת רְצוֹן קוֹנָה". פִּירוּשׁ "שֶׁרְצָתָה", הֵינּוּ לְשׁוֹן רֶץ וְגַם לְשׁוֹן רְצוֹן. וְכִמוּ שֶׁכְּתוּב (שְׁמוּאֵל ב כב, ל): "בְּכָה אֲרוּץ גְּדוּד", שֶׁהוּא גַם כֵּן לְשׁוֹן רֶץ וְגַם יֵשׁ בוֹ גַם כֵּן עֲנִין רְצוֹן, וְכִמוּ שֶׁיִּתְבָּאֵר.

וְהַעֲנִין: דִּהְנֵה כְּתִיב (יחזקאל א, יד): "וְהַחַיּוֹת רְצוּא וְשׁוֹב" - בְּחִינַת רְצוּא זֶה, הוּא עֲנִין תְּשׁוּקָה בְּלֵב לְדַבְּקָה בּוֹ יִתְבָּרַךְ. ⁸⁶ וְהוּא גַם כֵּן לְשׁוֹן מְרוּצָה, כִּמוּ הֶרֶץ מִמְקוֹמוֹ לְהִלָּאָה - כֶּךָ הוּא עֲנִין תְּשׁוּקָה זֶה שֶׁל הַחַיּוֹת, לְהִיּוֹת יוֹצְאִים וְעוֹלִים מִמְקוֹמָם וְלִיבְטֵל וְלִכְלֵל בְּאֵינִי סוּף בְּרוּךְ-הוּא. וְכַעֲנִין מֵה שֶׁכְּתוּב (ישעיה ו, ב): "שֶׁרְפִים עוֹמְדִים מִמַּעַל לוֹ", וּפִירוּשׁ: מִמַּעַל לְשִׁכְנֵתָא⁸⁶, וְהֵינּוּ שֶׁתְּשׁוּקָתָם לְהִכְלֵל שֵׁם כו'.

וְכֵן⁸⁷ בְּחִינַת כְּלָלוֹת נִשְׁמוֹת יִשְׂרָאֵל בְּמִקּוֹרֵן וְשֶׁרֶשׁוֹן, יֵשׁ בָּהֵן בְּחִינַת רְצוּא, בְּרְצוֹן וְתְשׁוּקָה לְדַבְּקָה בּוֹ בְּאֵינִי-סוּף בְּרוּךְ-הוּא. וְכִמוּ שֶׁכְּתוּב (בְּרֵאשִׁית ג, טז): "וְאֵל אִישׁוֹ תְּשׁוּקָתוֹ". וְהֵינּוּ מִפְּנֵי הַשְּׂגָתָה בְּהִיּוֹתָהּ בְּבְחִינַת "אָרֶץ", שֶׁהִיא בְּחִינַת הַמְּדַרְגָּה הַתְּחַתּוֹנָה, לְהִיּוֹת "עַם" וְדָבָר נִפְרָד כו'.

⁸⁰ (דבור המתחיל כי כאשר וביאורו: להעיר מהנ"ל [לקוטי תורה סוף שיר השירים,

דבור המתחיל "כי כאשר השמים החדשים" תקס"ד - מכאן באריכות הפסוק "השמים כסאי"). לקוטי תורה לג' פְּרָשׁוֹת בְּמִקּוֹמוֹ (אור התורה בתחלתו). - ציון כבוד קדושת אדמו"ר.

נאמר שבת פְּרָשַׁת וְאָרָא, ראש־חֲדָשׁ שֶׁכֵּת תִּקְס"ז. נוסח המאמר שלפנינו הוא על פי הנחת אדמו"ר האמצעי בתוספת הגהות מאדמו"ר הצמח צדק, חלקם מהדרוש "היה מספר בני ישראל משבת פְּרָשַׁת בְּמִדְבַּר תִּקְס"ה (הנחת מהרי"ל) שגדפס בלקוטי תורה במדבר ה, כ"ג. וראו סקירה אודות המאמר לקמן בהוספות.

⁸¹ (ישעיה טו, כב. פסוק בסיום ההפטרָה דְּשֶׁבַת ראש־חֲדָשׁ).

⁸² (ראה בְּרֵאשִׁית רַבָּה פְּרָשָׁה א, ד. ויקרא רַבָּה פְּרָשָׁה לו, ד. רש"י בְּרֵאשִׁית א, א).

⁸³ ("ראשית תבואתה" ירמיה ב, ג).

⁸⁴ ("ראשית דרכו" משלי ח, כב).

⁸⁵ (בְּרֵאשִׁית רַבָּה פְּרָשָׁה ה, פִּסְקָה ח: על הפסוק (א, י): "ויקרא אלקים ליבשה ארץ").

⁸⁶ (ראה זהר חלק ג מז, ב. ושם עט, ב).

⁸⁷ (וְכֵן... נפוד: לקוטי תורה במדבר שם ה, ב).

לְשֶׁבַת גו" ו"צַדִּיקָה תְּרוֹמֵם גו"י).

מְכַבֵּד קְדוּשַׁת אֲדָמוֹר הַצִּמְחָה צֶדֶק: לְשׁוֹן הַתּוֹרָה אֹר שִׁינּוּיִים עִם הַגְּהוּת וְהוֹסְפוֹת מִהַצִּמְחָה צֶדֶק וְכַבּוּד קְדוּשַׁת אֲדָמוֹר מִהַר"ש - אֹר הַתּוֹרָה בְּרֵאשִׁית (כֶּרֶךְ ו) תִּתְרַכַּב, א'תִּתְרַל, ב'מִתְחִיל "הַשָּׁמַיִם כְּסֵאִי").

הַגְּהוּת לְחִלְקוֹ הַשְּׁנִי שֶׁל הַמַּאֲמָר בְּעִנֵּן "וְהָאָרֶץ הַדּוֹם רִגְלֵי אֵיזָה בֵּית אֲשֶׁר תִּבְנוּ לִי" - אֹר הַתּוֹרָה בְּרֵאשִׁית (כֶּרֶךְ ג) תַּע, א"ב וּמִתְחִיל: "לְדַבּוֹר הַמִּתְחִיל הַשָּׁמַיִם כְּסֵאִי בַתּוֹרָה אֹר רִישׁ פְּרָשַׁת בְּרֵאשִׁית".

תּוֹכֵן חִלְקוֹ הָרֵאשׁוֹן שֶׁל הַמַּאֲמָר (עַד פֶּרֶק "וְהָאָרֶץ הַדּוֹם רִגְלֵי") - אֹר הַתּוֹרָה וְיִגַּשׁ (כֶּרֶךְ ה) תִּתְפַּגֵּג, א בִּדְרוֹשׁ "וְיִגַּשׁ אֵלָיו וְהוֹדָה". חֵלֶק מִלְשׁוֹן הַתּוֹרָה אֹר עִם הַגְּהוּת מוּבָא בְּרֵשִׁימַת הַצִּמְחָה צֶדֶק עַל פְּסוּק "הַשָּׁמַיִם כְּסֵאִי" סַעִיף א - אֹר הַתּוֹרָה בְּרֵאשִׁית (כֶּרֶךְ א) בַּתְּחִילָתוֹ (וְנ"ךְ כֶּרֶךְ א עֲמוּד יוֹב).

מְכַבֵּד קְדוּשַׁת אֲדָמוֹר מִהַר"ש: הַמַּאֲמָר שֶׁלְּפָנֵינוּ עִם הַגְּהוּת - סֵפֶר הַמַּאֲמָרִים תִּרְל"ח עֲמוּד רִישׁ וְאֵילֶךְ (וְהוּא חֵלֶק מִהַנְּדָפֵס בְּאֹר הַתּוֹרָה בְּרֵאשִׁית סוּף עֲמוּד תִּתְרַכַּב, א וְאֵילֶךְ).

מְכַבֵּד קְדוּשַׁת אֲדָמוֹר מוֹהַר"ש: דְּבוּר הַמִּתְחִיל "הַשָּׁמַיִם כְּסֵאִי" - הַמִּשְׁךְ תִּרְס"ו עֲמוּד תִּרְפַּח. תַּשְׁד; הַמִּשְׁךְ תִּרְע"ב חֵלֶק ב עֲמוּד א'קִפַּח (נְקוּדַת הַמַּאֲמָר בְּקִיּוּר וּבְשִׁינּוּיִים). תּוֹכֵן תְּחִילַת הַמַּאֲמָר (עַד פֶּרֶק "וְהָאָרֶץ הַדּוֹם רִגְלֵי") הוּבָא וְנִתְבָּאֵר בְּדְבוּר הַמִּתְחִיל "כִּי כִאֲשֶׁר הַשָּׁמַיִם הַחֲדָשִׁים" - סֵפֶר הַמַּאֲמָרִים תִּרְע"ח עֲמוּד רַעו וְאֵילֶךְ.

מְכַבֵּד קְדוּשַׁת אֲדָמוֹר מוֹהַר"י: צ: דְּבוּר הַמִּתְחִיל "כִּי כִאֲשֶׁר הַשָּׁמַיִם הַחֲדָשִׁים" - סֵפֶר הַמַּאֲמָרִים תִּרְפ"א עֲמוּד רַפָּב וְאֵילֶךְ (מִיּוֹסֵד וּבִיאֹר עַל דְּבוּר הַמִּתְחִיל זֶה תִּרְע"ח), רַפּו וְאֵילֶךְ, רַצַּד וְאֵילֶךְ. סֵפֶר הַמַּאֲמָרִים תִּרְפ"ה עֲמוּד רַלָּב וְאֵילֶךְ.

מְכַבֵּד קְדוּשַׁת אֲדָמוֹר: דְּבוּר הַמִּתְחִיל "הַשָּׁמַיִם כְּסֵאִי" (הַקְּשׁוּרִים לְמַאֲמָר שֶׁלְּפָנֵינוּ) שֶׁבַת פְּרָשַׁת: נַח תִּשְׁל"א (בַּתְּחִילָתוֹ תּוֹכֵן קֶצֶר מִהַמַּאֲמָר). קְדוּשִׁים תִּשְׁל"ו (תּוֹרַת מִנְחָח סֵפֶר הַמַּאֲמָרִים מִלְּקֵט חֵלֶק ג (אֲדָר-סִינּוֹן) עֲמוּד רַלַּח). מוּצָאִי שֶׁבַת פְּרָשַׁת רָאָה תִּשְׁל"ח (בַּתְּחִילָתוֹ תּוֹכֵן הַמַּאֲמָר). קֶרַח תִּשְׁמ"מ (מִדִּיִּיק בַּתְּחִילַת הַמַּאֲמָר וּבִסּוּפּוֹ בְּעִנֵּן ג' פְּעָמִים אָרֶץ). תְּרוּמָה תִּשְׁמ"מ (תְּחִילַת הַמַּאֲמָר; שְׁמַיִם וְאָרֶץ). נַח תִּשְׁמ"ה (תּוֹכֵן הַמַּאֲמָר עִם הוֹסְפוֹת). וְאָרָא תִּשְׁמ"ו (נְקוּדוֹת מִהַמַּאֲמָר עִם בִּיאֹרִים). קְדוּשִׁים תִּשְׁמ"ו (בַּתְּחִילָתוֹ - נְקוּדוֹת בְּעִנֵּן כְּסֵאִי וְהַדּוֹם רִגְלֵי, תּוֹרָה וּמִצְוֹת). נַח תִּשְׁמ"ג (פְּעָמִים אָרֶץ וְהַקְּשׁוּר לָג' הַבְּתִי מִקְדָּשׁוֹת). רָאָה גַם דְּבוּר הַמִּתְחִיל "כִּי כִאֲשֶׁר הַשָּׁמַיִם הַחֲדָשִׁים: שֶׁבַת פְּרָשַׁת תְּוֹרִיעַ-מִצְוֹרַע תִּשְׁמ"ב. רָאָה תִּשְׁמ"ה. קֶרַח תִּשְׁמ"ו (ג' פְּעָמִים אָרֶץ).

הֶרֶב הַחֲסִיד רַבִּי הִלֵּל מִפִּארִישׁוֹ: שִׁשָּׁה דְרוֹשִׁים בְּהַתְּחַלַּת "הַשָּׁמַיִם כְּסֵאִי" - פִּלַּח הַרְמוֹן בְּרֵאשִׁית חֵלֶק ב (נִמְצָא בְּדְפוּס). אֲחָד מֵהֶם הוּא לְשׁוֹן הַתּוֹרָה אֹר שִׁינּוּיִים קְלִים עִם הַגְּהוּתוֹ. מַאֲמָר נוֹסֵף מִתְחִיל: "מֵה שְׁשֵׁמִיעִתִּי מִרְבִּי מִשָּׁה וְיִלְיַנְקֵר בִּיאֹר עַל "הַשָּׁמַיִם כְּסֵאִי" שֶׁבַתְּוֹרָה אֹר מִאֲדָמוֹר הַנְּקוּן".

העולמים" הוא רק מבחינת "מלך", שבחינת מלוכה היא רק הארה בלבד ממנו יתברך, שהארה זו נמשכת ממנו יתברך להיות חיות כל העולמות עליונים ותחתונים;

ונודע שיש רבוי עולמות, למעלה עד אין קץ ולמטה עד אין תכלית. וזהו פירוש "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד":

כי "ועד" אין לו הפסק⁹⁵. והיינו שבחינת "כבוד מלכותו" נמשך להחיות עולמות ונבראים אין קץ, וכמו שכתוב (איוב כה, א): "היש מספר לגודויו כו", וכתוב (דניאל ז, י): "אלף אלפין ישמשוניה, ורבו רבבן קדמוהי יקומו". וזהו מספר גודל אחד⁹⁶ כו. ועם כל הרבוי הזה, מכל מקום כולם נמשכים רק מבחינת "מלך", שהוא בחינת "שם" לבד, כמאמר: "למען שמו באהבה"⁹⁷. מלך כו. והוא בחינת "ממלא כל עלמין".

ומוזה נולדה בחינת התפעלות האהבה בלבדו, באמרו: "ואהבת את ה' אלקיך" (ואתחנן ו. ה). פירוש "את ה' אלקיך", היינו כמו שאמר לעיל (שם, ד): "שמע ישראל ה' אלהינו כו", והוא מה שמעלה יתירה נודעת לנו מכל גודלי מעלה, שקרבנו ל"שמו הגדול", שהוא בחינת "סובב כל עלמין" ועצמיות אלקותו יתברך, הוא בחינת "יחיד", שלמעלה מעלה מבחינת "חי העולמים" שהוא רק מבחינת "מלך" כו.

וזהו שנקראה כנסת ישראל "אחת", כמו שכתוב⁹⁸: "אחת היא יונתי כו", שהיא מקבלת מבחינת "ה' אחד" ממש. והיינו על ידי שתהיה בבחינת "אחת היא לאמה". להיות שעל ידי ההתבוננות תבא לבחינת "אחת", להיות לה רק רצון אחד לדבקה בו יתברך, >והוא בחינת רצוא הנ"ל לבחינת "סובב כל עלמין", לדבקה בעצמות אלקות, וכמאמר (תהלים עג, כה): "מי לי בשמים כו". וזהו ענין "ואהבת" שבקריאת שמע.

ופירוש וענין הרצוא, היינו כמו שכתוב⁹⁹ "בכה ארוץ גודל":

"בכה" דוקא - בעצמותה.

ו"ארוץ גודל" היינו בחינת "אלף אלפין ישמשוניה, ורבו רבבן קדמוהי יקומו"¹⁰⁰, שבכולם לא יחפוץ, רק בה' לבדו.

ו"אדלג שור" היינו גם בחינת כל המקיפים עליונים. כי "שור" הוא חומה, כמו שכתוב (ויחי מט, כב): "בנות צעדה עלי שור". ועל דרך משל החומה - הוא מקיף לעיר, גם הם "אדלג", כי התשוקה

⁹⁵ (עירובין נד, א).

⁹⁶ (תגינה יג, ב).

⁹⁷ (ברכה ראשונה בתפילת העמידה).

⁹⁸ (שיר השירים ו, ט: "אחת היא יונתי תמתי. אחת היא לאמה").

⁹⁹ (שמואל ב, כב, ל: "כי בכה ארוץ גודל. באלקי אדלג שור").

¹⁰⁰ (ועיין מה שנתבאר במקום אחר על פסוק (תהלים קמו, ה) "ורב כח לתבונתו אין מספר", איך ששרש כל גודל הוא בו' קצוות דאצילות, ועיין שם (דבור המתחיל "גדול אדונינו" - מאמרי אדמו"ר הנזקן תק"ע עמוד קטז; סידור עם דא"ח ס. א ואילוף)).

וכן⁸⁸ הוא גם כן בנפש האדם למטה המשכלת ומתבוננת ב"ה' אחד", איך שהוא יתברך "מחדש בטובו כו"⁸⁹ ומהווה כל העולמות מאין ליש ממש, אשר על כן הוא גם כן בחינת "ארץ", בבחינת רצוא ורצון "לדבקה בו" יתברך ו"לאהבה את ה' [.] כי הוא חייך"⁹⁰.

והנה בחינת הרצוא הזה הוא בקריאת שמע, ובחינת השוב הוא בתפלת שמונה עשרה ובתלמוד תורה, שהוא בחינת גילוי אלקות מלמעלה למטה בנודע. ופסוקי דזמרה שקודם קריאת שמע היינו לספר שבחו של מקום⁹¹. כמו שכתוב (תהלים קמט, ו): "רוממות אל בגרונם", ועל ידי זה נעשה כמו "חרב פיפיות [.] לעשות נקמה כו" (שם, רז), דהיינו לקרוע המסכים המבדילים גילוי אלקות.

וכל זה הכנה בלבד לשמונה עשרה: כי בשמונה עשרה הוא המשכת גילוי אלקות באמרו: "ברוך אתה ה' אלקינו", שהוא בחינת גילוי "סובב כל עלמין" ב"ממלא כל עלמין". אך כדי שיבא לזה צריך הוא לסדר שבחו של מקום תחלה בפסוקי דזמרה, כמו ב"ברוך שאמר והיה העולם"⁹² - איך שבדבור אחד⁹³ בלבד נתהוו שמים וארץ וכל צבאם כו⁹⁴.

וכמו שמשיים בברכה זו ב"ישתבח": "מלך יחיד חי העולמים", וב"ברוך שאמר" אומרים גם כן "יחיד חי העולמים מלך" - פירוש: שהוא יתברך הוא "יחיד" ומיוחד כמו קודם בריאת העולם, ו"חי

⁸⁸ (נני . . . חייך: לקוטי תורה במדבר שם ה, ג).

⁸⁹ (ברכת "יוצר" בקריאת שמע של שחרית).

⁹⁰ (דבקה נ. ח. חייך: עקב יא, כב בשינוי הסדר).

⁹¹ (עבודה זרה ז, ב. ברכות לב, א).

⁹² (כי עם היות שהנפש האלקית היא בחינת "ארץ", שהוא בחינת רצוא, אך היינו מצד שורשה יש בה בחינת השתוקקות תמיד לדבקה בו יתברך. אבל בירידתה למטה להתלבש בגוף ונפש הבהמית אשר הן מסתירים על אורה כו, וממשיכים אותה אחריהם להמשך בקדרות אופל עניני עולם הזה, ואז נסתר ונעלם בה התשוקה והרצוא לאלקות. בנודע ש"לאום מלאום יאמין" (תולדות כה, כג), ו"כשזה קם כו" (זה נופל". פירוש רש"י שם. וראה פסחים מב, ב. מגילה ו, א).

ואי לזאת, כדי שתוכל לבא לבחינת הרצוא בשעת קריאת שמע, צריכה הכנה רבה לזה, והוא ענין פסוקי דזמרה ב"סידור שבחו של מקום" כו. והכל הכנה לבחינת השוב דשמונה עשרה, כי גם הרצוא הוא בשביל להיות שוב, בנודע. כמו שהלויים היו טפלים לכהנים כו.

וגם דרך פרט, פסוקי דזמרה הוא הכנה לשמונה עשרה גם כן, שהוא המשכה וגילוי למטה. שמתחלה צריך לקרוע המסכים המבדילים על ידי פסוקי דזמרה בכדי שיוכל להיות הגילוי למטה).

⁹³ (אבות ה, א).

⁹⁴ ("את עשית את השמים שמי השמים וכל צבאם, הארץ וכל אשר עליה". נחמה ט.

וזהו שכתוב (שמואל א כה, כט): "צְרוּרָה בְצִרוּר הַחַיִּים כו'": "צְרוּר" זה היינו המצות כידוע. והתורה, אף על פי שנקראה מזון¹⁰⁷, מכל מקום היא גם כן בחינת לבוש, כמו שכתוב (תהלים קד, ב): "עוֹטָה אֹר כְּשִׁלְמָה"¹⁰⁸,

על כן נקרא בחינת שוב זה על ידי תורה ומצות, בשם "שמים": כי כמו שהשמים מקיפים לארץ, כך בחינת השוב הזה הוא בחינת מקיף לבחינת הרצוא דארץ הנ"ל.

ועוד זאת: על דרך משל מארץ ושמים הגשמיים, הרי אנו רואים שהארץ אינה רק בגרייר חרדל¹⁰⁹ לגבי מרחב הכדור של השמים המקיפים עליה מכל צדדיה בהשוואה אחת - כך ערך בחינת הרצוא הזה דארץ לגבי בחינת השוב בתורה ומצות, שנקרא רצונו וחקמתו יתברך, הוא רק כערך גרייר חרדל לגבי מרחב הגדול דשמים.

וזהו "השמים כסאי, והארץ הדום רגלי" - פירוש:

"הדום רגלי" הוא על דרך השרפרף¹¹⁰ לכסא שמגביה הרגלים, כך הנשמות שנקראו "ברא פּרעא דאבוה"¹¹¹ מתעלים על ידי בחינת "ארץ", הוא בחינת הרצוא.

ודרך פרט - כל זמן שיש עלייה לבחינת "ארץ העליונה" היא כנסת ישראל, כמו בשבת יום טוב דכתיב (ישעיה נח, ג): "אם תשוב משבת רגלך", וכן הג' יום טוב נקראים "ג' רגלים"¹¹².

ו"השמים כסאי" היינו בחינת שוב - שהוא א"י¹¹³ וירדה והמשכה, הרי זה כמו היושב על הכסא שמשפיל קומתו.

וזהו "ואתה קדוש יושב תהלות ישראל" (תהלים כב, ד) - פירוש: שהוא יתברך "קדוש" ומובדל מכל העולמות; רק על ידי "תהלות ישראל" נמשך להיות "יושב" ונשפל למטה. וכמאמר¹¹⁴ ש"הקדוש ברוך הוא יושב ועוסק בתורה כו'".

וזהו שנקראה התפלה¹¹⁴: "סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה" (ויצא כח, יב) - פירוש: ה"סולם" הוא העלייה בבחינת

היא רק למהותו ועצמותו יתברך ממש.

(שגם כל המקיפים - כלא חשיב אצלו יתברך¹⁰¹. ולכן נקרא "שור", כמו שהחומה נעשית מאבנים, שהם רק בחינת דומם, כך כתיב (בשלח טו, א): "עשה פלא", שבחינת "פלא" ומקיפים עליונים הוא רק כמו בחינת עשייה אצלו יתברך).

וזהו שכתוב (תהלים עג, כח): "מי לי בשמים, ועמך לא חפצתי בארץ כו'": "שמים" הם בחינת מקיפים, ו"ארץ" הם בחינת פנימיים. שזהו בחינת "שור" ובחינת "גודל" הנ"ל, ו"ארץ" ו"אדלג" אותם בכח התשוקה שלי, "בכה" ממש - בעצמותך.:

והנה מבחינת רצוא הנ"ל בקריאת שמע נעשה שוב אחר כך בתפלה. ולכן גם בסוף הקריאת שמע הוא מסיים (שלח טו, מא): "אני ה' אלהיכם", פירוש: אלקיכם ממש, להיות בחינת גילוי אלקות בכל אחד ואחד מלמעלה למטה, "למהוי אחד באחד כו"¹⁰².

ואחר כך בשמונה עשרה, בח"י ברכאן, נמשך זה הגילוי אור בבחינת שוב ממש בח"י ברכות, באמרו "ברוך אתה ה'" - מ"ברוך" ל"אתה" בגילוי לנוכח, כידוע.

ואחר שמונה עשרה - בלימוד התורה נמשך גילוי זה בתורה, כמו שכתוב (משלי ו, כג): "ותורה אור כו'", כי "רוח אייתי רוח כו"¹⁰³. ועל ידי בחינת הרצוא הנ"ל נמשך בחינת "רוח", המשכה מלמעלה למטה. וכמו שכתוב (איוב לד, יד): "אם ישים אליו לבו, רוחו ונשמתו אליו יאסף כו'".

ואחר כך במעשה המצות נמשך בחינת שוב זה יותר. וכידוע בשרש ענין המצות, שהוא להמשיך האור בכלי דוקא, וכמו שכתוב (משלי ו, כג): "כי נר מצוה כו'". ועל קיום המצות אמרו רז"ל¹⁰⁴: "ב"על כרחק אתה חי" - פירוש: לפי שאחר האהבה והתשוקה במסירת נפש בבחינת רצוא הנ"ל, אחר כך נעשה בחינת שוב להיות ב"על כרחק אתה חי" בגוף, כדי להיות גילוי אור האלקי מלמעלה למטה במעשה המצות.

וזהו פירוש "בכל לבבך" - במסירת נפש תחילה בבחינת הרצוא, ואחר כך "ובכל נפשך" היא בחינת שוב, לקשר מחשבה, דבור ומעשה - במחשבה, דבור ומעשה של התורה ומצות כו'.

והנה בחינת השוב נקרא "שמים", כי הנה בבחינת השוב הזה בתורה ומצות נמשך האור למעלה בבחינת מקיף, כידוע שהמצות הן בחינת מקיפים¹⁰⁵. ועל כן נעשו המצות לבושים לנשמה¹⁰⁶ בגן עדן, כי הלבושים והמקיפים ענין אחד הם כו'.

¹⁰¹ וכמו שנתבאר במקום אחר בפירוש (נוסח ברכת "יוצר") "אדון הנפלאות כו'" (לקמן בשלח טג, א ואילך).

¹⁰² (זהר חלק ב תרומה קלה, א).

¹⁰³ (זהר חלק ב קסב, ב).

¹⁰⁴ (אבות ד, כב).

¹⁰⁵ (ראה תנאי פרק ה, ובמראי מקומות שם).

¹⁰⁶ (ראה זהר חלק ב רי, איב, רכט, ב).

¹⁰⁷ (ראה חגיגה יד, א. בראשית רבה מג, ז).

¹⁰⁸ (ועיין דבר זה במקום אחר: על פסוק (אחרי טו, ל) "כי ביום הזה יכפר כו'", בענין (אבות פרק ו, ד) "כך היא דרכה של תורה כו' אשך וטוב לה" (לקוטי תורה אחרי כו, א-ג). ועל פסוק "וראיתם אותו וזכרתם כו'" (סידור עם דא"ח ג, ג ואילך. וראה לקוטי תורה שלח מו, ב, ועוד). ועל פסוק "את שבתותי תשמרו" (מאמרי אדמו"ר הזקן תק"ע עמוד פג ואילך)).

¹⁰⁹ (ראה של"ה מח, סוף עמוד א, נב, ב).

¹¹⁰ (ראה לעיל א, ב).

¹¹¹ (מובא בעץ חיים שער פרקי העלם פרק א בשם רז"ל). של"ה קנר, א. וראה עירובין ע, ב. תוספות יבמות ג, א - דבור המתחיל "מקמי". רש"י כתובות צב, א - דבור המתחיל "כבעל". יונת אלם ריש פרק ב. וראה לקוטי שיחות חלק טז עמוד 53 הערה 52. ושם (נסמן).

¹¹² (משפטים כג, יד. ועוד. ראה לקוטי תורה להאריז"ל סוף פרשת משפטים).

¹¹³ (עבודה זרה ג, ב).

¹¹⁴ (תקוני זהר תקון מה, וראה זהר חלק א רסו, ב. חלק ג שו, ב).